

УДК 339.54.(477)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ*Горда О.С.*

В статті виявлені тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України, визначені основні перешкоди ефективному розвитку зовнішньоторговельної діяльності українських підприємств, встановлені фактори, що обумовлюють низку конкурентноздатності вітчизняних виробників товарів і послуг, запропоновані напрямки ефективного розвитку зовнішньої торгівлі.

Після здобуття незалежності ефективна інтеграція України у світову економіку виявилася скрутною та проблематичною. Українська економіка включилася в міжнародні торгові зв'язки з позиції явного аутсайдера. Через 14 років ситуація практично не змінилася, тому що на відміну від країн Центральної та Східної Європи, Україна як і раніше залишається експортером переважно сировини і напівфабрикатів.

Різноманітні аспекти розвитку зовнішньої торгівлі України порушені в роботах: Воронова Л.В. [1], Румянцева А. [2], Гаврилюка О. [2], Соколенко С.И. [3], Макогона Ю. В. [4] та ін. Однак велика їх частина торкається окремих елементів розвитку зовнішньої торгівлі чи обмежуються дослідженням тільки деяких факторів розвитку міжнародної торгівлі. Крім того, не розроблені заходи для підвищення конкурентноздатності українських товарів на світових ринках, що знижує ефективність зовнішньої торгівлі країни.

Ціль статті - визначити перешкоди ефективному розвитку зовнішньої торгівлі України і запропонувати перспективні напрямки її удосконалення. Відповідно до поставленої мети необхідне вирішення наступних задач: виявити тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України, визначити основні проблеми в зовнішньоторговельній діяльності українських підприємств, запропонувати напрямки ефективного розвитку зовнішньої торгівлі.

Рішення даних проблем є складовою частиною науково-дослідної роботи Кримського економічного інституту Київського національного економічного університету по проблемі «Управління конкурентноздатністю в умовах глобалізації економічного розвитку» (державний номер реєстрації 0101V002948).

На світових ринках за Україною поступово закріплюється стратегічно не вигідна товарна структура експорту. Домінуючі експортні позиції займають: металопродукція - 45% експорту, мінеральні продукти і хімія - 22%, тоді як машинобудування складає всього 12%. Експорт сировини і товарів з низькою доданою вартістю з України в 4-10 разів перевищує аналогічний показник для Чехії, Угорщини і Польщі [5]. По-друге, експорт продукції українського машинобудування в 2-5 разів нижче, ніж із країн Центральної Європи [6].

Валютні надходження від експорту продукції металургії багато в чому залежать від мінливої кон'юнктури зовнішніх ринків, дій конкурентів та протекціоністських заходів країн-імпортерів. Спроби розширити експорт шляхом заниження цін приводять до антидемпінгових процесів проти вітчизняних експортерів і в підсумку - знижують прибутковість поставок металопродукції.

Протягом останніх років експорт продукції хімічної промисловості скорочується внаслідок несприятливої ринкової кон'юнктури. Крім того, розвиток експорту хімічної продукції стримується його високою енергоємністю, залежністю від імпортованої сировини та екологічною шкідливістю.

Розрив коопераційних зв'язків із країнами колишнього СРСР і колишнього РЕВ, а також ріст цін на енергоносії і матеріали, різко знизило конкурентноздатність машинобудівних підприємств нашої країни. Україна втратила позиції європейського лідера по виробництву бурячного цукру, а також ринки збуту цієї продукції в країнах СНД. Після введення в 1999 році експортного мита на рівні 23% експорт соняшника скоротився майже вдвічі. Домінуючу частку (85%) у загальному обсязі експорту послуг України займають транспортні послуги, з них 60% приходить на транзит російських енергоносіїв. Експорт комп'ютерних послуг складає всього 0,1% загального обсягу. На міжнародному ринку технологій Україна практично не представлена [7].

Слід зазначити, що низька конкурентноздатність вітчизняних виробників товарів і послуг обумовлена тим що:

- українська продукція надзвичайно енергоємна через знос основних фондів і застарілих технологій. На \$1 ВВП Україна витрачає в 5,5 рази більше енергоресурсів, чим держави Центральної і Східної Європи, і в 12 разів більше, ніж країни Організації економічного співробітництва і розвитку [9];
- мізерний внутрішній попит різко обмежує використання наявних виробничих потужностей і в резуль-

таті збільшуються витрати підприємств на одиницю продукції;

- багато великих підприємств утримують на своєму балансі величезні мобілізаційні потужності й об'єкти соціальної сфери. Це збільшує собівартість кінцевої продукції, тому ціни на окремі види української продукції на 30-70% перевищують ціни міжнародних ринків;

- діючі схеми фінансування експорту далекі від досконалості. Високі процентні ставки на кредитному ринку України, обмежений доступ до довгострокових кредитів приводять до того, що для українських експортерів фінансові ресурси сьогодні обходяться в 6-10 разів дорожче, ніж для їх західних конкурентів;

- ефективність управління підприємствами не відповідає стандартам сучасного менеджменту - пристосування під поточну економічну кон'юнктуру заміняє довгострокові стратегії розвитку. Операційні витрати підприємств експортерів складають в Україні близько 40%, тоді як у розвинутих країнах - 3-5% [3]. Розгалужена мережа збутових та сервісних центрів за кордоном практично не створена.

На державному рівні не створені умови для підвищення конкурентноздатності національного бізнесу. Створення режиму штучного сприяння окремим суб'єктам господарювання формує «віртуальну» економічну реальність, що приводить до негативних результатів (наприклад СП «АВТОЗА- Daewoo»).

Приватизація по-українськи не призвела до створення значної маси реальних платоспроможних власників - стратегічних інвесторів, готових вкладати значні кошти в розвиток виробництва. Дуже слабкі інститути банківської і страхової систем. Схема державного гарантування кредитів виявилася неефективною: по оцінках експертів, не повернуті узяті під гарантії уряду кредити на суму понад \$2,5 млрд.

Неприємною залишається ситуація в сфері захисту прав інтелектуальної власності. Наприклад, вітчизняний ринок комп'ютерних програм більш ніж на 90% заповнений «піратською» продукцією. Нерідко науково-технічні продукти продаються за безцінь, хоча комерційний ефект від їх впровадження міг би принести сотні мільйонів доларів США.

Залишаються недосконалими механізми державного регулювання зовнішньої торгівлі: неправильно визначені структурні пріоритети зовнішньої торгівлі; панує конфіскаційна податкова політика та обмежувальна грошово-кредитна політика, що позбавляє підприємства оборотного капіталу та інвестиційних ресурсів для модернізації виробництва; не є прогнозованою валютна політика, що створює додаткові ризики для експортерів; відсутні стабільні правила державного регулювання експорту, які б мінімізували витрати підприємств на здійснення зовнішньоторговельних операцій.

На перспективних сегментах світового ринку конкурують великі транснаціональні корпорації. Окремі конкурентні випадки України (наприклад, проект АН-70) зустрічають блокування транснаціональних гігантів. Вихід на міжнародні ринки машин та устаткування нових конкурентів (Китай, Індія, Таїланд і ін.) загострює конкурентну боротьбу та витісняє помітно відстаючі підприємства пострадянських держав.

Впливові країни Заходу проводять політику державного протекціонізму, нерідко застосовуючи політичний тиск на конкурентів, насамперед на ринках озброєнь і високотехнологічної продукції (літаки, устаткування для АЕС і т.п.). Використовуються все більш витончені форми протекціонізму, спрямовані на дискримінацію українських експортерів - задіюються різні технічні, екологічні, санітарні та інші стандарти, що ускладнюють процедуру сертифікації продукції, вимоги до форм і методів збуту, технічного сервісу. Запускаються механізми антидемпінгових розслідувань для зниження конкурентноздатності української продукції.

Слабка інтеграція України в міжнародні економічні структури серйозно обмежує присутність на пріоритетних для неї ринках. Відсутність членства у СОТ позбавляє Україну можливості використовувати міжнародні механізми регулювання торгових режимів, у т.ч. у торгових суперечках.

ВИСНОВКИ

Таким чином, потенціал екстенсивного розвитку експорту майже вичерпаний. Обсяг експорту в розрахунку на душу населення в Україні втричі менше, ніж у Польщі, і в 10 разів менше, ніж в Угорщині [6]. Необхідні якісні зміни: збільшення частки кінцевої продукції в загальному обсязі експорту, підвищення ефективності експортних операцій, відновлення присутності на традиційних ринках та розширення торгових плацдармів на нових напрямках, і нарешті, вдосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Досягти цього можна спираючись на наступні пріоритети:

1. Орієнтація наявного комплексу «гірничодобувна промисловість - чорна металургія - важке машинобудування» на експорт високоякісного прокату, металоємної продукції, включаючи транспортні засоби, екскаватори, металорізальні верстати, устаткування для гірської, енергетичної, металургійної та хімічної про-

мисловості.

2. Розвиток системи конкурентноздатних виробництв вітчизняного АПК, спеціалізованих по окремих видах сільгосппродукції (зерно, насіння соняшника), зміцнення позицій переробної і харчової промисловості.
3. Розширення зовнішньої експансії комплексу виробництв ракетної та авіаційної техніки (насамперед, будівництво транспортних літаків). Забезпечення підтримки вітчизняного ВВК по напрямках, що уже сьогодні мають перспективи виходу на зовнішні ринки.
4. Формування нових виробничих комплексів на базі галузей по видобутку рідкоземельних металів, розвиток комп'ютерних виробництв, мікроелектроніки (з використанням новітніх космічних технологій), залучення в цю сферу іноземного капіталу для прискорення модернізації.
5. Розширення та модернізація транспортної інфраструктури України для реалізації транзитних функцій у напрямках Схід-Захід і Північ-Південь. Мова йде про всі види перевезень з використанням трубопроводного, залізничного, автомобільного, морського і повітряного транспорту.
6. Виведення на європейські позиції міжнародного туризму в Україні за допомогою залучення іноземного капіталу в розвиток відповідної інфраструктури.
7. Створення маркетингових і сервісних мереж на пріоритетних міжнародних ринках. Один зі шляхів вирішення цієї проблеми - залучення капіталу і комерційних можливостей авторитетних місцевих компаній і банків, плюс ініціювання державою створення на найбільш важливих напрямках торгових домів, бізнес-центрів і технічних центрів, разом з комерційними і банківськими структурами України.
8. Збільшення закупок новітніх технологій та устаткування для створення нових конкурентноздатних національних виробництв. Державний інноваційний фонд України варто перетворити в акціонерну структуру з залученням державного і приватного українського капіталу.
9. Активне впровадження міжнародних стандартів, вимог і процедур сертифікації. Доцільним представляється також скорочення до необхідного мінімуму переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації при експорті.
10. Використання політичних, дипломатичних та інших важелів впливу для забезпечення участі України у великих міжнародних коопераційних проектах.
11. Інформатизація зовнішньоекономічної діяльності шляхом створення комплексної інформаційної системи зовнішньоекономічної діяльності і моніторингу експортно-імпортних операцій; формування єдиної інформаційної бази даних по тендерах; введення міжнародних стандартів бухгалтерського і статистичного обліку; підключення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до міжнародних інформаційних мереж.
12. Удосконалення фінансових механізмів регулювання діяльності експортерів за рахунок: розробки механізму оформлення боргових зобов'язань держави по поверненню експортерам ПДВ у виді облігацій (чи сертифікатів) як гарантій для одержання кредитів; впровадження механізму надання експортних кредитів через переоблік банківських векселів Нацбанком України. Це збільшить оборотні кошти експортерів стимулює зростання виробництва експортної продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронова Л.В. Зовнішня торгівля України: тенденції розвитку // Зовнішня торгівля. – 2000. – № 3. – с. 102-105.
2. Румянцев А., Гаврилюк О. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації // Економіка України. – 2002. – № 3. – с. 93-100
3. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 566 с.
4. Украина в мировой экономике/ Под ред. Макогон Ю.В. – Донецк: Схід 1999. – 496с.
5. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України». – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 120 с.
6. Статистичний збірник «Співробітництво між Україною та країнами ЄС». – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 290 с.
7. Статистичний бюлетень «Зовнішня торгівля України товарами та послугами». – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 80 с.
8. www.ukrstat.gov.ua
9. <http://me.kmu.gov.ua>